

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 330.08

Олена Стрішенець – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки природокористування та економічної теорії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Микола Стрішенець – доктор історичних наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Тернопільського національного економічного університету

До питання про місце XVII ст. в економічній історії Європи

У статті розглянуто місце XVII ст. в історії економіки країн Європи. Проаналізовано праці науковців, які вивчали цю проблему, показано ступінь її висвітлення.

Запропоновано підхід до вирішення маловивчених питань. Це дає можливість розглядати економічну історію країн Європи зі своїми особливостями, специфічними явищами й процесами. Установлено, що в XVII ст. в країнах на схід від річки Ельби економічний розвиток відставав від західноєвропейських держав. Головна причина – зміцнення великих феодальних промислово-землеробських маєтків, що ґрунтувалися на позаекономічному примусі й жорсткій феодальній експлуатації. Нова господарська система виробництва отримала назву «друге видання кріпосництва». Східна Європа стає продовольчим і сировинним придатком для економічно розвинених західноєвропейських країн.

XVII ст. в економічній історії Європи є межею між двома економічними системами організації виробництва – феодальною й ринковою, між двома всесвітньо-історичними віхами – середньовіччям та новим часом. XVII ст. поклало початок утвердженню індустріальної цивілізації.

Ключові слова: феодальна експлуатація, товарне виробництво, ринкові відносини.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання про місце XVII ст. в економічній історії Європи привертає пильну увагу вчених усього світу. Інтерес продиктований не лише бажанням зайнятися вивченням «чистої хронології», але й тим, щоб показати, який важливий поворот подій економічного характеру відбувся в XVII ст., яке місце він займає в національній, регіональній та всесвітній історії. На жаль, у науковій літературі XVII ст. не розглядають достатньо глибоко та всебічно як цілісний період європейської історії [1], котрий би уловлював на континентальному рівні всілякі локальні події. Назване вище століття вивчається лише в «драматичних вузлах»: Тридцятилітня війна, Фронда, Великий заколот в Англії й т. ін. До останнього часу XVII ст. залишається настільки маловивченим, особливо в галузі історії економіки, що це дало підставу російському історикові А. Н. Савину назвати його «белым пятном» у науковій літературі [2, с. 17]. Дослідження деяких маловивчених питань та аспектів XVII століття економічного характеру й виконано в цій статті.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Початком усебічного глибокого й серйозного вивчення XVII ст. слугувала стаття французького науковця Р. Муньє «XVI і XVII століття», надрукована в колективній монографії «Всесвітня історія цивілізацій» під редакцією Ф. Крузе. Тут відзначено: «Семнадцятий век является эпохой кризиса, который затронул человека в целом во всех сферах его деятельности – экономической, социальной, политической, религиозной, научной и художественной, все его существование – на глубочайшем уровне его жизненных сил, его чувствования и его волю. Этот кризис, можно сказать, был непрерывным, но с резкими перепадами вверх и вниз» [3, с. 160]. XVII ст. розглянуто

як «відсталу країну цивілізації», розміщену між двома «развиненими ареалами» (між XVI і XVIII ст.). При всій правдивості висвітлення драматичних та трагічних подій 1598–1715 рр. їх причини залишаються не розглянутими. Незважаючи на неповноту висвітлення подій, у статті дано старт багаторічним республіканським і міжнародним науковим дискусіям із проблеми так званої «кризи XVII століття» [4]. В обговоренні питань «всезагальної кризи» у XVII ст. взяв участь, зокрема, англійський історик Е. Хобсбаум. У журналі «Past and Present» він опублікував статтю «Всезагальна криза європейської економіки у сімнадцятому столітті» [5, с. 41]. Науковець відзначив, що європейська економіка в XVII ст. пройшла через «загальну кризу», останню фазу переходу від феодальної до ринкової економіки. Порівняно з працею Р. Муньє, проблема поглибилася, але поле її розгляду звузилось і навіть настільки, що втрачено основний зміст самого визначення кризи як «загального суспільного явища». Криза звелася лише до «кризи економіки». Своє бачення проблеми, а не її розв'язання пропонує російський учений В. І. Рутенбург [6]. Як спеціаліст з усезагальної історії, він свої положення ґрунтує переважно на західноєвропейському матеріалі. Факти економічного життя східноєвропейських країн, що раніше входили до складу Радянського Союзу, із незрозумілих причин не використані. Дуже близько до ідеї єдності XVII ст. у всесвітньо-історичній значимості в долі європейської цивілізації підійшов історик Б. Ф. Поршнев, але її зміст він розкрив лише в галузі суспільних відносин. Викладаючи свої положення, науковець указує на синхронність хвиль народних повстань у різних країнах Європи XVII ст. [7]. Важливу роль у підготовці загальноєвропейського підходу до вивчення XVII ст. відіграла й робота К. Хілла, написана переважно на матеріалі з історії Англії [8].

За нашими підрахунками, опубліковано до 20 монографій і статей, зокрема в таких авторитетних на Заході періодичних журналах і наукових збірниках, як «Annales» (Франція), «Rivista storica Italiana» (Італія) та ін. У більшості публікацій економічне життя XVII ст. висвітлюють як «циклічну економічну кризу», «торговельну кризу», «фінансову» (кон'юнктуру цін), стан платіжних засобів і т. ін. XVII ст. розглянуто як «суперечливий», «розбіжний», «перехідний» період, називається «вечірньою зорею Відродження» [9]. Учасники дискусії продовжили лінію на звууження поняття загальномасштабної кризи в XVII ст. [10].

У ході дискусії в науковий обіг уведено великий масив нового фактологічного матеріалу, котрий дає інформацію про різнобічні питання економічної історії європейського суспільства. Наука впритул підійшла до необхідності пошуку такої теорії, методики, яка б за строкатістю локальних явищ, подій, суперечливістю й різноманітністю давала можливість убачати основну лінію розвитку загальноєвропейського економічного життя. З'явилася можливість по-новому переглянути багато уявлень про XVII ст., які нещодавно видавалися «непоколебимими». Але відсутність загальноприйнятого наукового підходу, критеріїв вивчення не дають можливості глибоко та всебічно досліджувати XVII ст. Воно, як і раніше, розглядається настільки розрізнено, що в одному випадку може йтися про XVII ст. як про «золотий вік» [11], в іншому – як про «століття нездійснених надій» [12]. Більшість учасників дискусії вважає XVII ст. століттям «спаду», «кризи», порівняно з попереднім, XVIII ст., століттям економічного зростання [13]. Невизначеність поняття кризи слугувала причиною популярності та живучості такого твердження. Ним нерідко позначалися різні явища суспільного життя, незалежно від прихованої суті. Поняттям «криза» нерідко позначали навіть тлумачення «революція» [14].

Концепція «кризи XVII ст.» дуже вузька й специфічна. Не вивченими залишаються ті грані економіки, які є фундаментальними та суттєвими під час характеристики століття. Наукові досягнення дають підставу говорити про «кризу XVII століття» як про більш емний і глибокий факт епохального значення. Криза не була географічним поняттям. Швеція, наприклад, у XVII ст. переживала один із найбільш «квітучих періодів» своєї історії [15]. Голландія відчула кризу лише в кінці XVII ст.

Мета й завдання статті. Мета роботи – вивчити фундаментальні економічні зрушення, що відбулись у XVII ст. й відрізняють його від інших століть, наділяють особливістю та оригінальністю. Визначається місце вищезазначеного століття в контексті розвитку європейської ринкової економіки.

Завдання дослідження дають можливість застосувати два підходи до розв'язання цієї проблеми [16, с. 60]. Перший – це країнознавчий, тобто вивчення проблеми за країнами. За такого підходу поняття «Європа» виступає переважно географічним значенням (сукупність країн у межах континенту). Кожну державу розглядають окремо, із її специфічними процесами та особливостями. Це може привести до «клаптикової, шматкової історії Європи», до національно-історичної вбогості.

Другий підхід передбачає розгляд економічної історії європейських країн у їх взаємозв'язках і взаємодії. Історія Європи вивчається як історично-динамічна цілісність на матеріалі тих держав, у яких найбільш повно та яскраво втілюється головний напрям історичного розвитку континенту як цілісності.

В інших країнах Європи хід історії розглядають як «відповідь» на провідну загальноєвропейську проблему. При цьому не потрібно допускати усунення фактів із загальними закономірностями в конкретно-історичному матеріалі.

Зміст поняття «кризи» може вивчатися на рівні структурного перелому економіки Європи або ж кон'юнктурному, циклічному коливанні [17]. На структурному рівні поняття «криза» включає зміст, котрий придає історичному процесу незворотний характер, слугує відправною точкою розвитку історії на принципово новій основі. Рух набуває «маятникового» характеру. Депресія замінюється зростанням. Кон'юнктурний підхід потребує врахування позаісторичних впливів, наприклад кліматичних умов. У XVII ст. кліматичні умови різко погіршилися. У другій половині століття часто траплялося дощове літо й сувора зима. У кліматології таке явище названо «малим льодяниковим періодом».

Розглянута концепція залишає осторонь, не вивчає зрушення в суспільних формах виробництва, у соціальних структурах, обумовлених змінами у формах власності та перемінами в суспільній свідомості людей, не дає можливості розглядати суспільство як цілісний організм, вивчати ритми його руху, зокрема кризи, що стосуються глибини суспільної структури чи фази економічних циклів великої тривалості, що свідчило про перехід суспільства від однієї економічної системи до іншої.

Під час вивчення суспільної кризи уважно розглядають феодальне суспільство на континентальному (всесвітньо-історичному) і локальному (регіональному) рівнях. Досить пильної уваги на високому рівні абстракції потребувало вивчення ручного ремісничого й мануфактурного виробництва. Діалектичний метод дав змогу вникати в суть нової якості явищ, у їхні фази, стадії та рівні розвитку. За такого підходу вивчали внутрішню динаміку європейської економічної історії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Новітні дослідження вчених дають можливість визначити місце XVII ст. в історії економіки Європи, його вузлові та епохальні фази. Важливе досягнення цього – економічні цикли «великої тривалості», вивчені англійським ученим М. Постановом [18; 19]. Установлено, що з 1000 по 1750 рр. було два такі цикли: 1) 1000–1450 рр.; 2) 1450–1750 рр. Кожен із них складався з двох фаз. Перша характеризувалась економічним зростанням, друга – депресією, кризою. Перша фаза першого циклу тривала з 1000 по 1300 рр., друга – із 1300 по 1450 рр. Перша фаза другого циклу починалася в 1450 р. й закінчувалась у 1650 р., друга тривала сто років, із 1650 по 1750 рр. Поняття «цикл» чи «фаза» – умовні. Наприклад, епоха Просвітництва в Європі почалася раніше 1700 р., проте це не перешкодило назвати XVIII ст. століттям Просвітництва. У результаті численних скурпульозних досліджень установлено, що перша половина XVII ст. була часом переходу до кризи, котра настала в середині вищеназваного століття [20; 21; 22; 23]. На другу половину XVII ст. припадає епіцентр загальної економічної кризи, хоча окремі її явища існували ще на початку XVII ст.

У зв'язку з формуванням великих феодальних господарств нового типу, які виробляли продукцію частково товарного характеру, здавалися в оренду чи заставу, обслуговувалися кріпосними й найманими робітниками, відзначається збільшення чисельності малоземельних і безземельних селян. Диференціація селянства сприяла розвитку товарного виробництва, слугувала спонукальним мотивом для організації ремісничого та промислового виробництва в містах і сільських населених пунктах. На базі ремесла й промислів зароджується проста кооперація праці без внутрішнього поділу. Разом із нею з'являються початкові форми мануфактурної організації виробництва, що спиралася на внутрішній поділ праці. Глибоко й ретельно зародження кооперації праці та мануфактури показано на матеріалах економічної історії Англії, Італії, Німеччини та Росії [24, с. 354]. Поширення отримує розсіяна форма мануфактури (робота на дому), яка забезпечувала підприємцям прибуток при мінімальному ризику витрат. Початок мануфактурного періоду в країнах Західної Європи датується «... приблизно з половини XVI століття» [25, с. 348]. Із цього періоду «... мануфактура являється пануючою формою ринкового виробництва» [25, с. 379].

XVII ст. – час розквіту розсіяної мануфактури, яка була уособленням власне мануфактурного періоду ринкової економіки. Централізована мануфактура стала лише «...архітектурною прикрасою» безпосередньо до промислового перевороту в кінці XVIII ст. [25, с. 381]. Наближення мануфактур до джерел сировини, енергії води та вітру сприяло їх переміщенню із міст у сільську місцевість [26]. Не менш важливу роль у цій справі відіграло й бажання підприємців звільнитися від обмежувальних постанов цехових статутів, котрі панували в містах. Приваблювали сюди підприємців і невичерпний резерв дешевої робочої сили, незначні затрати капіталу на організацію виробництва.

Становлення ринкової економіки до утвердження фабричної системи господарювання вчені пов'язують із мануфактурою [27, с. 971]. На думку В. Барбора, у XVII ст. різко зростає питома вага

централізованої мануфактури [28, с. 37]. Цьому сприяла світова торгівля, котра розширила сировинну базу європейської промисловості. У виробництво включаються шовк, бавовна, цукор, фарби та ін., що сприяло виникненню нових галузей промисловості у формі централізованої мануфактури. Уряди низки європейських країн того часу, зацікавлені у виробництві продукції, зокрема військового спорядження й предметів розкоші, заохочують заснування централізованих мануфактур. Вони стають домінуючою формою промислового виробництва до кінця мануфактурного періоду переважно в галантерейній, керамічній, шкіряній і шерстяній галузях виробництва [29]. Ринкова система виробництва набуває незворотного характеру [30].

У країнах Західної Європи панівне становище займає грошова рента. На схід від річки Ельби відбувається рух від натуральної й грошової ренти до відробіткової [31, с. 27–45]. Аграрний дуалізм у Європі розпочинається в кінці XIV – на початку XV ст., але остаточно утвердився лише в XVII ст. Феодали на схід від р. Ельби захоплюють у свої руки ключові позиції на внутрішньому ринку й на торговельних шляхах із Заходом. Установлюється жорстока система феодалної експлуатації. Застосування позаекономічного примусу для отримання продукції, підпорядкування панського господарства завданням отримання товарної продукції позитивно вплинуло на встановлення на Сході Європи кріпосництва нового типу [32]. У науковій літературі воно отримує назву «друге видання кріпосництва», суть якого полягає в широкомасштабному зростанні панщини, прикріпленні селянина до землі, до її власника, претворення селянина в живий інвентар помістя. Це була особлива форма феодалної відробіткової ренти, деформована ринковою економікою. Країнам Європи на схід від річки Ельби випала доля продовольчого й сировинного придатку для західноєвропейських країн, що перейшли на ринкову економіку.

«Друге видання кріпосництва» досі залишається дискусійним. Одні вчені вважають, що перемога кріпосного права нового типу на схід від р. Ельби була прогресом, кроком уперед, до ринкової економіки, другі стверджують зворотне. Це було повернення до вижитих форм виробництва, регресом, «попятным движением в ходе эволюции феодальных порядков». Висловлені припущення – помилкові. І ту, й іншу думку правомірно розглядали як прояв останньої стадії загальної кризи феодалізму. Вихідні явища цього процесу в країнах, розміщених на балтійському узбережжі, найбільш повно показує акад. С. Д. Сказкін. Він зазначає: «Развитие хлебной торговли среди дворянства было предвестником будущего крупного барского хозяйства. От торговли хлебом, который рыцарь покупал у крестьян, был один шаг до возможности большего собственного производства этого предмета, экспорта ... Толчком к организации новой хозяйственной системы... послужило... дальнейшее улучшение хозяйственной конъюнктуры. В XV в. усилился хлебный вывоз... Наиболее сильный прирост цен падает на 60-е и 70-е годы (XVII в.). Но как раз вторая половина XVII в. и является временем наибольших успехов крепостного хозяйства» [33, с. 246–247].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Виокремлення великих історичних періодів тісно пов'язане з реальною зміною господарської діяльності. XVII ст. – межа між двома епохами в історії Європи – феодалною й ринковою, між двома всесвітньо-історичними віхами – Середньовіччям і Новим часом.

У XVII ст. Європа вступає в останню фазу загальної кризи феодалізму. На це століття припадає центр тягаря власне мануфактурного періоду в історії європейського підприємництва. Мануфактура починає переважати не лише над ремеслом, але й над простою кооперацією праці, перетворюється у вирішальний фактор розширення ринку. Важлива умова утвердження промисловості мануфактурного типу – зрушення у сфері сільського господарства, котрі відбулися в XVII ст. й свідчили про виникнення в землеробстві великого підприємницького господарства, заснованого на найманій та кріпосній праці.

На XVII ст. припадає класичний період політики меркантилізму. У багатьох країнах Європи проявляються ознаки суспільної кризи, зародження нового природничо-наукового світогляду, ідеології та політичних інститутів ринкової економіки. Англійська революція середини XVII ст. проголосила політичний лад нового європейського суспільства. Революція слугувала початком нової епохи європейської історії. XVII ст. – століття утвердження нової цивілізації.

Джерела та література

1. Афанасьев Ю. Н. Вчера и сегодня французской «новой исторической науки» / Ю. Н. Афанасьев // Вопросы истории. – 1984. – № 8. – С. 21–34.
2. Барг М. А. Место XVII века в истории Европы / М. А. Барг // Вопросы истории. – 1985. – № 3. – С. 56–74.
3. Барг М. А. Категории и методы исторической науки / М. А. Барг. – М. : Наука, 1984. – 363 с.

4. История Европы с древнейших времен до наших дней : в 8 т. – М. : Наука, 1986. – Т. 2. – 684 с.
5. История крестьянства в Европе : в 3-х т. – М. : Наука, 1981. – Т. 2. – 849 с.
6. Поршнева Б. Ф. Народные восстания во Франции перед Фрондой (1623–1648 гг.) / Б. Ф. Поршнева. – М. ; Л. : Госполитиздат, 1948. – 496 с.
7. Рутенбург В. И. Ранние буржуазные революции / В. И. Рутенбург // Вопросы истории. – 1984. – № 3. – С. 10–19.
8. Савин А. Н. Лекции по истории английской революции XVII века / А. Н. Савин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1923. – 89 с.
9. Сказкин С. Д. Избранные труды по истории / С. Д. Сказкин. – М. : Наука, 1973. – 465 с.
10. Советская историческая энциклопедия. – М. : Наука, 1965. – 1029 с.
11. Чистозвонов А. Н. Понятие и критерии обратимости и необратимости исторического процесса / А. Н. Чистозвонов // Вопросы истории. – 1969. – № 5. – С. 23–45.
12. Ashley M. The Golden Age / M. Ashley. – Neu-Vork, 1955. – 214 s.
13. Aubin H. Die Anfänge der grossen schlesischen Leinenweberei und Handlung / H. Aubin // Vierteljahreshefte für Soziale und Wirtschaftsgeschichte. – 1945. – Vol. 5. – S. 103–137.
14. Barbour V. Capitalism in Amsterdam in the 17 century / V. Barbour. – Ann Arbor, 1963. – 195 s.
15. Besnier R. Histoire des faits économiques: la fin de croissance et les prodromes d'une révolution économique en Europe au 17 siècle / R. Besnier. – Paris, 1961. – 373 s.
16. Braudel F. Prices in Europe from 1450 to 1750 / F. Braudel, F. Spooner // Cambridge economic History of Europe. – Cambridge, 1967. – Vol. 4. – S. 52–73.
17. Clark G. N. The Seventeenth Century / G. N. Clark. – Oxford, 1960. – 265 s.
18. Crisis in Europe. – London, 1965. – 309 s.
19. Channu P. Le 17-e siècle. Probleme de conjuncture / P. Channu // In.: Melanges d'histoire économique et social. – Geneve, 1963. – № 1. – S. 63–79.
20. Chaunu P. La civilization de Europe classique / P. Chaunu. – Paris, 1966. – 269 s.
21. De Vries J. The Dutch Rural Economy in the Golden Age 1500–1700 rr. / J. de Vries. – New Haven, 1974. – 261 s.
22. Deyon P. Variations de la production textile aux 16 et 17 siècles / P. Deyon // Annales ESC. – 1963. – № 5 (Vol. 18). – September – October. – S. 73–91.
23. Hobsbawm E. J. The General crisis of European Economy in 17 th Century / E. J. Hobsbawm // Past and Present. – 1954. – № 5. – S. 39–52.
24. Hill Chr. Change and Continuity in 17 h Century England / Chr. Hill. – London, 1874. – 273 s.
25. Kamen H. The Iron Century. Social change in Europe. 1550–1650 / H. Kamen. – Neu-Vork, 1972. – 382 s.
26. Kula W. La melrologie historique et la lutte des classes / W. Kula // Studi in onore di Amintore Fanfani. – Milano, 1962. – Vol. 5. – S. 12–37.
27. Makkai L. Neo Serfdom. Its Origin and Nature in East Central Europe / L. Makkai // Slavie Review. – 1975. – № 2 (Vol. 34). – S. 10–41.
28. Mousnier R. Les 16 et 17 siècles. Le progress de la civilization Europeenne et le decline de Orient 5 ed / R. Mousnier. – Paris, 1957. – 262 s.
29. Postan M. Essays on Medieval Agriculture and general Problems of Medieval Economy / M. Postan. – Cambridge, 1973. – 263 s.
30. Romano R. L' Italia nella del secolo 17 / R. Romano // In. : Tra due crisi : Italia del Rinascimento. – Torino, 1971. – S. 115–179.
31. Rusinski W. Über die Etwigungsetappen der Fronwirtschaft im Mittel und Osteuropa / W. Rusinski // Studia Historiae Economical. – 1974. – Vol. 7. – S. 2 45.
32. Spooner F. The European Economy 1609–1650 / F. Spooner // In. : New Cambridge Modern History. – Cambridge, 1970. – Vol. 2. – 367 s.
33. Wallerstein I. The Modern World System / I. Wallerstein. – Neu Vork, 1974. – Vol. 1. – 206 s. ; Neu Vork, 1980. – Vol. 2. – 324 s.

Стришенец Елена, Стришенец Николай. К вопросу о месте XVII в. в экономической истории Европы. В статье рассматривается место XVII в. в истории экономики стран Европы. Анализируются труды ученых, где изучается данная проблема, показывается степень ее освещения.

Предлагается подход к решению малоизученных вопросов. Он предоставляет возможность изучать экономическую историю стран Европы со своими особенностями, специфическими явлениями и процессами. Установлено, что в XVII в. в странах к востоку от реки Эльба экономическое развитие отставало от западноевропейских государств. Главная причина – утверждение крупных феодальных промышленно-земледельческих поместий, базировавшихся на внеэкономическом принуждении и жесткой феодальной эксплуатации. Новая хозяйственная система организации производства получила название «второе издание крепостничества». Восточная Европа становится продовольственным и сырьевым придатком для экономически развитых западноевропейских стран.

XVII в. в економічній історії Європи являється границею між двома економічними системами організації виробництва – феодальною і ринковою, між двома всемирно-історическими епохами – Середньовіччям і Новим часом. XVII в. поклали початок утвердженню індустріальної цивілізації.

Ключевые слова: феодальна експлуатація, товарне виробництво, ринкові відносини.

Strishenets Olena, Strishenets Mykola. On Location XVII Century in Economic History of Europe. In the article the place XVII century economic history of Europe. Analyzes the work of scientists who have studied the issue, showing the extent of its coverage.

The approach to solving the neglected issues. It provides an opportunity to study the economic history of Europe with its own characteristics, specific phenomena and processes. It is established that in the XVII century in the lands east of the Elbe river behind the economic development of Western countries. The main reason – the great feudal strengthening industrial – agricultural estates, which were based on non-economic coercion and brutal feudal exploitation. The new economic system of production called «second edition of serfdom». Eastern Europe is food and raw materials appendage to the developed Western European countries.

XVII century economic history of Europe is the boundary between two economic systems of production – feudal and market, between the two world – historical landmarks – the Middle Ages and new time. XVII century initiated the establishment industrial civilization.

Key words: feudal exploitation, commodity production, market forms.

УДК 330.341.1

Лариса Лебедева – доцент Київського національного торговельно-економічного університету

Еволюція теорій постіндустріального суспільства

У статті досліджено основні теорії майбутнього розвитку: постіндустріального та інформаційного суспільства, суспільства постмодерну, теорії суспільства ризику, теорії мережевого суспільства й теорії суспільства знання. Систематизовано основні ознаки майбутнього суспільства, виходячи з аналізу цих теорій. Проведено оцінку успіху розбудови економіки знань за країнами світу та в Україні.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, економіка знань, інформаційне суспільство.

Постановка наукової проблеми та її значення. В еру глобалізації, інформатизації – поєднання світових економік – усе більш актуальним стає питання майбутнього розвитку. Постіндустріальне суспільство набуває реальних форм у промислово розвинених країнах, та в Україні, особливо на шляху до європейської інтеграції потрібне вивчення таких форм суспільного розвитку. У цій статті розкрито проблему аналізу й систематизації теорій майбутнього розвитку, визначено основні ознаки в суспільстві та економіці, що формується.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Багато вітчизняних і зарубіжних учених у своїх працях досліджують суспільство, що приходить. Серед них – З. Бауман [9], У. Бекк [10], Д. Белл [11], А. Гідденс [13], М. Кастельс [12], К. Келлі [14], Ж.-Ф. Ліотард [15], Й. Масуда [16], А. Тоффлер [18], а також О. Бузгалін [1], А. Гальчинський [2], В. Геєць [3], Ю. Зайцев [4], В. Іноземцев [5], А. Колганов [1], Р. Нуреев [6], А. Чухно [8]. Усе ж багато питань залишаються невирішеними, потребують подальшої систематизації ознаки суспільства майбутнього та їх теоретичне узагальнення.

Мета й завдання статті – систематизація знань щодо теоретичного обґрунтування та опису майбутнього суспільства, його основних рис і характеристик, зв'язку теоретичних концепцій із сучасним економічним розвитком.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На сьогодні теоріями, що описують зміни в соціально-економічних відносинах суспільства майбутнього, є теорії постіндустріального та інформаційного суспільства. Також, виокремлюють теорії суспільства постмодерну, суспільства ризику, мережевого суспільства й суспільства знання, які виділяють знання та інформацію як основні фактори зростання.

Теорію постіндустріального суспільства Д. Белл виклав у своїй праці «Прийдешнє постіндустріальне суспільство: досвід соціального прогнозування» [11], опублікованій у 1973 р. Д. Белл